

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 2006	R. XLIX (LXII)	T. 1 (26)	s. 193–197
------------	--	---------------	-------------------	--------------	------------

Zbigniew B. Gaś:
Doskonalący się nauczyciel.
Lublin, Wydawnictwo UMCS
2001, ss. 207

Problem kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli jest wciąż aktualny. Wykonywanie tego osobliwego zawodu wymaga bowiem ciągłego doskonalenia, m.in. dlatego, iż kompetencje jakich wymaga się od nauczyciela, są ciągle niewystarczające z uwagi na dynamikę (np. stawianie nowych zadań przed nauczycielem) oraz niepowtarzalność sytuacji edukacyjnych. Wydaje się, że zachodzące w ostatnich latach w systemie polskiej edukacji przeobrażenia edukacyjne szczególnie zintensyfikowały doskonalenie nauczycieli, przede wszystkim poprzez formalną konieczność uzupełniania wykształcenia (motywacja zewnętrzna).

Książka Zbigniewa B. Gasia poświęcona jest doskonalącemu się nauczycielowi, a właściwie wybranym psychologicznym aspektom rozwoju profesjonalnego nauczycieli. Rozpoczyna ją pobudzające czytelnika do refleksji motto Maksyma Gorkiego: „prawdziwy nauczyciel winien być najpilniejszym uczniem”, które sugeruje konieczność ciągłego doskonalenia zawodowego przez nauczyciela. Dotychczasowe doświadczenia zgromadzone w trakcie realizacji programów dokształcania nauczycieli, realizowanych w postaci grantów edukacyjnych MEN prowadzonych przez uczelnie wyższe i placówki doskonalenia nauczycieli, oraz badania dotyczące zróżnicowanych form doskonalenia zawodowego nauczycieli prowadzone w Instytucie Psychologii UMCS

w Lublinie skłoniły autora do przeprowadzenia szerokich, wieloaspektowych badań psychologicznych uczestników tych szkoleń (508 losowo dobranych nauczycieli). Badania te przeprowadzono w celu oszacowania zasobów, ograniczeń i perspektyw rozwojowych doskonalących się nauczycieli, aby móc usprawnić i podwyższyć skuteczność procedur rozwoju profesjonalnego nauczycieli. Znajduje to odzwierciedlenie w recenzowanej książce. Z.B. Gaś zaprezentował – jak się wydaje – rzetelną analizę jakości funkcjonowania osobowościowego i profesjonalnego nauczycieli uczestniczących w zorganizowanych formach doskonalenia. Autor skoncentrował się na rozpoznaniu (diagnozie) kondycji osobowościowej i profesjonalnej badanej grupy nauczycieli. Psychologiczną charakterystykę badanych nauczycieli poprzedzają dwa rozdziały teoretyczne. W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Rozwój nauczyciela w kontekście rozwoju ucznia* zaprezentowane zostały, w bardzo uogólniony sposób, miejsce i zadania nauczyciela w zreformowanym systemie edukacji w nawiązaniu m.in. do założeń reformy. Autor podkreślił, że sprostanie zadaniom stawianym przed współczesnym nauczycielem „wymaga od nauczycieli takich działań profesjonalnych, których istota sprowadza się do podmiotowego traktowania ucznia i tworzenia warunków wspomagających go w radzeniu sobie z trudnościami rozwojowymi” (s. 12). W nawiązaniu do tego w dalszej części książki autor prezentuje klasyczne rozumienie procesu wspomagania ucznia (model medyczny, kompensacyjny, oświatowy, moralny) oraz wspomaganie z perspektywy psychologii humanistycznej – jako tworzenie uczniowi warunków do wszechstronnego rozwoju. Jest to fragment tekstu, który może pomóc studentom pedagogiki lepiej zrozumieć istotę procesu wychowania (np. ramach przedmiotu teoria wychowania). Autor bardzo obrazowo charakteryzuje schemat procesu tworzenia uczniowi warunków do rozwoju (zaufanie, szacunek, wolność), pozwalających uzyskiwać wyniki rozwojowe korzystne dla ucznia i satysfakcjonujące nauczyciela, koncentrując się na osobie nauczyciela (cechy, postawy, wartości) oraz jego umiejętnościach (rozumienia, stwarzania komfortu działania). Z.B. Gaś – zgodnie z założeniami psychologii humanistycznej – kreuje model nauczyciela, który tworzy warunki do realizacji zadań rozwojowych ucznia, a to umożliwia mu poczucie skuteczności własnego działania i satysfakcji zawodowej. W dalszej części pierwszego rozdziału książki autor koncentruje się na problemach skuteczności w pracy nauczyciela, nawiązując ogólnikowo do wybranych koncepcji w tym zakresie oraz do uwarunkowań poczucia skuteczności. Prezentuje poczucie skuteczności jako jeden z czynników wywierający istotny wpływ na kształtowanie się poczucia satysfakcji zawodowej. Precyzuje rozumienie satysfakcji zawodowej, nawiązując do znaczącej w tym zakresie koncepcji L. Evans. Jest to punkt wyjścia do zasygnalizowania kolejnego problemu – stres i syndrom wypalenia zawodowego. W krótkim podrozdziale tak zatytułowanym być może zbyt dużo miejsca zajmuje wyjaśnienie modelu wywiązywania się

z obowiązków zawodowych niż sam problem stresu, aczkolwiek prezentowana koncepcja (L. Evans) w tym zakresie pozwala lepiej zrozumieć podłoże stresu. Autor odwołując się do wybranej literatury, sygnalizuje jednak ogólnie przyczyny stresu, sytuacje stresowe prowokujące nauczycieli do strategii obronnych, wybrane koncepcje rozwoju syndromu wypalenia zawodowego. Prezentuje także czytelnikowi, poza zasygnalizowanymi modelami jednościskowymi, wielościskowy model syndromu wypalenia (koncepcja I.A. Friedman), w niewielkim stopniu rozpowszechniony w literaturze psychologicznej dotyczącej problemu stresu i wypalenia zawodowego, co wydaje się szczególnie wartościowe. Nakreślenie tych problemów pozwala przejść autorowi do kolejnego obszaru teoretycznych penetracji w rozdziale drugim zatytułowanym *Wybrane koncepcje rozwoju profesjonalnego nauczyciela*. Autor rozpoczyna go od krótkiego przeglądu koncepcji wstępnego przygotowania nauczycieli do zawodu, zwracając uwagę na szereg problemów, m.in. na standardy dla szkolenia, poziomy, zadania zawodowe, kwalifikacje zawodowe, koncepcje kształcenia nauczycieli, formy doskonalenia zawodowego, zadania edukacji, porównanie tradycyjnego podejścia do doskonalenia zawodowego z nowoczesnym, opartym na standardach profesjonalnych. Rozważania autora prowadzą do różnych wniosków, np. „[...] nauczyciel winien doskonalić swój profesjonalizm przez cały czas trwania kariery zawodowej [...]” (s. 36), „konieczne jest dokonanie zmian w podejściu do doskonalenia zawodowego nauczycieli” (s. 37), „zmiana systemowa w podejściu do rozwoju profesjonalnego nauczyciela winna zaowocować nie tylko zwiększeniem jego intensywności i skuteczności, ale także naturalną selekcją w zawodzie oraz oszczędnościami finansowymi” (s. 39). Z.B. Gaś stwierdza, że niezależnie od rozwiązań organizacyjnych proces rozwoju zawodowego przebiega etapowo. W dalszej części rozdziału scharakteryzowane zostały trzy przykładowe koncepcje rozwoju zawodowego nauczyciela. Autor odwołuje się do obcojęzycznej literatury – do koncepcji według R. Harre, J. Butlera oraz koncepcji „SMART” według C.M. Burke’a i jego współpracowników. Są to koncepcje najprawdopodobniej nie mające odniesień nawet w najnowszej literaturze pedeutologicznej dotyczącej rozwoju profesjonalnego nauczycieli, a wydaje się, że warte dogłębnej analizy, zwłaszcza że opracowywane w tym zakresie koncepcje, trudno nawet określić jako koncepcje, wydają się bowiem tylko pewnymi założeniami. Wybrane i przedstawione przez Z.B. Gasia modele są dość zwarte koncepcyjnie, logicznie uzasadnione, interesujące i warte dogłębniejszej analizy przez pedeutologów. Obrazowo ilustrują istotę rozwoju zawodowego nauczyciela. Można je polecić do przestudiowania także przyszłym nauczycielom.

Zasygnalizowanie dość zróżnicowanych, ale mających z sobą ścisły związek problemów teoretycznych pracy pozwoliło autorowi przejść do krótkiego omówienia podstaw metodologicznych podjętych badań w rozdziale trzecim zatytułowanym *Badania własne*. Autor sprecyzował problematykę badań, schara-

kteryzował badaną populację, zastosowane narzędzia badawcze, uwzględniając także procedury analiz statystycznych.

Po przedstawieniu podstaw teoretycznych i metodologicznych pracy autor przeszedł do prezentacji wyników badań, czyli do przedstawienia psychologicznej charakterystyki badanych nauczycieli. Rozdział czwarty zawiera psychologiczną charakterystykę nauczycieli o różnym poziomie satysfakcji zawodowej, rozdział piąty – psychologiczną charakterystykę nauczycieli o różnym poziomie stresu zawodowego, rozdział szósty – psychologiczną charakterystykę nauczycieli o różnym poziomie rozwoju profesjonalnego, rozdział siódmy – psychologiczną charakterystykę nauczycieli o różnym poziomie zbieżności celów rozwojowych, ostatni, ósmy rozdział – psychologiczną charakterystykę nauczycieli o różnej strukturze obrazu własnej osoby. Układ treści w rozdziałach czwartym–ósmym jest taki sam. W każdym z podrozdziałów zawarta została charakterystyka funkcjonowania nauczycieli o wyszczególnionych, zdiagnozowanych cechach, tzn. o różnym poziomie satysfakcji zawodowej, o różnym poziomie stresu zawodowego, o różnym poziomie rozwoju profesjonalnego, o różnym poziomie zbieżności celów rozwojowych i o różnej strukturze obrazu własnej osoby. Autor przedstawił następnie funkcjonowanie w roli zawodowej nauczycieli o wyodrębnionych, zdiagnozowanych cechach oraz – w dalszej kolejności – opis potrzeb rozwojowych nauczycieli, także tych o wyszczególnionych cechach. Każdy z rozdziałów kończy również krótkie podsumowanie, a całą książkę zakończenie i bibliografia. Taki układ treści, choć pozornie może wydawać się monotony, zapewnia jednak przejrzystość prezentowanych rozważań, co w psychologicznej charakterystyce, podpartej analizami statystycznymi zdiagnozowanych cech, jest bardzo wskazane. Autor nie ogranicza się tylko do przedstawienia wyników badań, uzupełnia je odniesieniami do literatury oraz interesującymi wnioskami i uogólnieniami. Zdiagnozowane i opisane przez niego zmienne nie są przypadkowe, lecz stanowią pewien układ cech zależny od siebie, ważny w rozwoju zawodowym nauczyciela. Wydaje się, że zawarte w recenzowanej publikacji wyniki badań poszerzają znacznie zakres wiedzy na temat wybranych psychologicznych aspektów profesjonalnego rozwoju nauczycieli.

Niewątpliwą zaletą tej pracy jest przystępny język oraz interesująca analiza poruszanych problemów, podparta aktualną literaturą. Autor wykazał zróżnicowanie badanej populacji, zarówno w zakresie jakości funkcjonowania osobowościowego, jak i profesjonalnego (w zakresie analizowanych cech), co zostało wnikliwie opisane w recenzowanej pracy. Z.B. Gaś podsumowuje swoje rozważania niezbyt optymistycznym wnioskiem. Jego zdaniem strategia doskonalenia zawodowego nauczycieli w Polsce, chociaż prowadzi do formalnego podwyższenia kwalifikacji zawodowych licznej grupy nauczycieli, nie zawsze wiąże się z faktycznym stanem podniesienia poziomu sprawności zawodowej nauczycieli. Autor dopatruje się szansy we wprowadzonym systemie

awansu zawodowego, „który winien zostać uzupełniony o dwa podstawowe elementy: standardy rozwoju profesjonalnego [...] oraz dostosowany do nich system szkolenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli” (s. 197). Czy wystarczy to jednak do doskonalenia samego procesu doskonalenia nauczycieli w Polsce?

Omawiana publikacja ma niezaprzeczalną wartość w sensie nie tylko informacyjnym, ale przede wszystkim pobudzającym do refleksji (sugeruje pewne problemy i rozwiązania itp.). Uświadamia czytelnikowi konieczność wprowadzania dalszych zmian w systemie doskonalenia zawodowego nauczycieli. Książka Z.B. Gasia skierowana jest do osób, które z racji swych zainteresowań lub obowiązków zawodowych zajmują się rozwojem profesjonalnym nauczycieli. Wydaje się, iż może być wykorzystana zarówno przez studentów psychologii i pedagogiki, zwłaszcza przez przyszłych nauczycieli, jak i przez nauczycieli czynnych zawodowo. Z pewnością jednak przyczyni się do lepszego zrozumienia istoty i uwarunkowań rozwoju zawodowego nauczycieli (np. poczucie satysfakcji zawodowej, stres). Wydaje się to ważne w stymulacji aktywności nauczycieli oraz w profilaktyce jej zahamowania, związanej z możliwością wystąpienia syndromu wypalenia zawodowego. Treści zawarte w prezentowanej książce pozwolą też skuteczniej oddziaływać na środowisko nauczycieli, np. przez psychologów, osoby pełniące funkcje kierownicze, zwłaszcza przez dyrektorów szkół. Szczególnie godna polecenia wydaje się dla nauczycieli akademickich, którzy częściowo kształtują osobowość zawodową przyszłych nauczycieli, oraz dla studentów kierunków pedagogicznych w ramach kształcenia z zakresu pedeutologii.

Sabina Koczoń-Zurek